

Dasović, Ivona

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:874627>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ivona Dasović

LATINSKI UZVICI

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA HRVATSKI LATINITET

IVONA DASOVIĆ

LATINSKI UZVICI

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Šime Demo

Zagreb, 2022.

Sažetak

Svrha ovoga završnog rada jest na temelju djela antičkih autora prikazati upotrebu uzvika u klasičnom latinskom jeziku i dovesti ih u vezu s uzvicima u našem jeziku. Gortan, Gorski i Pauš dali su nam osnovni uvid u vrste latinskih riječi, a autori poput Robyja i Newtona su nas uveli u sama djela u latinskoj književnosti te u pojedine latinske uzvike. Na osnovi djela Stoddarda i Andrews a *A Grammar of the Latin Language* te Schmitza iz istog naslova napravljen je kratki pregled najčešćih latinskih uzvika. U ovome radu izdvojeni uzvici svrstani su pod različite skupine ovisno o tome koju emociju izražavaju te su također pojedinačno objašnjeni prema tumačenjima određenih autora. Jedno od važnih djela u ovome radu je djelo *Pregled rimske književnosti* Budimira i Flašara jer nas uvodi u pregled antičkih djela, u kojima se latinski uzvici pojavljuju. Ono što nije različito u latinskom jeziku u odnosu na hrvatski jest sama upotreba uzvika, ali je različit njihov broj; u hrvatskom ih jeziku ima mnogo više nego u latinskom, proširila se njihova upotreba te su posuđeni ne iz grčkog jezika kao što su to činili Rimljani, već iz suvremenih jezika poput francuskog ili talijanskog.

Sadržaj

1.Uvod.....	7
1.1. Promjenjive vrste riječi.....	7
1.2. Nepromjenjive vrste riječi.....	7
2. Uzvici.....	8
2.1. Uzvici kao vrsta riječi.....	8
2.2. Uzvici u hrvatskom jeziku.....	8
2.3. Uzvici u latinskom jeziku.....	9
3.Pregled latinskih uzvika.....	10
3.1. Opći dio.....	10
3.1.1.Sažeta tablica svih uzvika.....	10
3.1.2. Podjela i vrste uzvika.....	10
3.2. Pojedinačni dio: prikaz pojedinih uzvika.....	12
3.2.1. <i>A</i>	12
3.2.2. <i>Age</i>	12
3.2.3. <i>Amen</i>	12
3.2.4. <i>Apage</i>	13
3.2.5. <i>Attat</i>	13
3.2.6. <i>Au</i>	14
3.2.7. <i>Ave</i>	14
3.2.8. <i>Babae</i>	14
3.2.9. <i>Bombax</i>	15
3.2.10. <i>Castor</i>	15
3.2.11. <i>Eccere</i>	15
3.2.12. <i>Edepol</i>	15
3.2.13. <i>Ehem</i>	16
3.2.14. <i>Eheu</i>	16
3.2.15. <i>Eho</i> ili <i>oho</i>	17
3.2.16. <i>Ehodum</i> , <i>ho io</i>	17
3.2.17. <i>Ei</i>	18

3.2.18. <i>Em ili en</i>	18
3.2.19. <i>Eu</i>	18
3.2.20. <i>Euge</i>	19
3.2.21. <i>Eugipae</i>	19
3.2.22. <i>Euhoe</i>	19
3.2.23. <i>Evoe i evax</i>	19
3.2.24. <i>Hahae</i>	19
3.2.25. <i>Hei heu</i>	20
3.2.26. <i>Heia</i>	20
3.2.27. <i>Hem</i>	21
3.2.28. <i>Heu</i>	21
3.2.29. <i>Heureka</i>	21
3.2.30. <i>Heus</i>	21
3.2.31. <i>Hui</i>	22
3.2.32. <i>Invokacije bogova</i>	23
3.2.33. <i>Io</i>	23
3.2.34. <i>Iu</i>	23
3.2.35. <i>Mehercle</i>	24
3.2.36. <i>O</i>	24
3.2.37. <i>Oi i oiei</i>	25
3.2.38. <i>Phui</i>	25
3.2.39. <i>Phy</i>	25
3.2.40. <i>Pro</i>	25
3.2.41. <i>Salve</i>	26
3.2.42. <i>Sodes</i>	26
3.2.43. <i>St</i>	26
3.2.44. <i>Tace</i>	27
3.2.45. <i>Thalatta</i>	27
3.2.46. <i>Tuxtax</i>	27
3.2.47. <i>Vae</i>	27
3.2.48. <i>Vah</i>	28

3.2.49. <i>Vale</i>	28
4. Zaključak.....	30
5. Literatura.....	31

1. Uvod

Vokabular se sastoji od promjenjivih i nepromjenjivih riječi, unutar kojih postoje podjele. Promjenjivih vrsta riječi ima pet, kao i nepromjenjivih, promjenjive su: imenice, glagoli, pridjevi, zamjenice i brojevi. Nepromjenjive vrste riječi su: prijedlozi, čestice, uzvici, veznici i prilozi. Cilj ovoga rada je na različitim primjerima iz latinske književnosti prikazati uzvike kao vrstu riječi.

1.1. Promjenjive vrste riječi

Glagoli se konjugiraju, a ostale promjenjive vrste riječi nazivaju se i imenske riječi zato što se mogu deklinirati ili sklanjati, tj. mijenjaju svoj oblik prema padežima. Riječi koje se mogu deklinirati imaju rod, broj i padež te u latinskom kao i u hrvatskom jeziku postoje tri roda: muški ili *masculinum*, ženski ili *femininum* i srednji ili *neutrum*. Također postoje i dva broja, jednina ili *singularis* i množina ili *pluralis*. Nadalje za razliku od hrvatskog jezika, u latinskom jeziku postoji šest padeža: *nominativus*, *genitivus*, *dativus*, *accusativus*, *vocativus* i *ablativus*. Jedina razlika između hrvatskog i latinskog jezika javlja se kod latinskog ablativa, koji obuhvaća hrvatski lokativ i instrumental, a djelomično i genitiv¹.

1.2. Nepromjenjive vrste riječi

Nepromjenjive vrste riječi ne mijenjaju svoj oblik i svoje osnovno značenje u različitim rečeničnim položajima. Prilozi su vrste riječi koje prikazuju okolnosti vršenja glagolske radnje, a najčešće stoje uz pridjeve, glagole ili neke druge priloge kako bi ih pobliže označili. Oni su djelomično promjenjivi jer se neki mogu komparirati. Postoje vremenski prilozi (*adverbia temporis*), načinski prilozi (*adverbia modi*) i mjesni prilozi (*adverbia loci*). Prijedlozi se kao nepromijenjiva vrsta riječi mogu koristiti kao prilozi jer su od njih nastali, npr. *ante*, *contra* i *post*. Oni ukazuju na odnos među riječima i stoje s: akuzativom, ablativom, genitivom te akuzativom i ablativom. Veznici povezuju riječi, fraze ili rečenice, a dijele se na: zavisne ili subordinirane i usporedne ili koordinirane. Zavisni veznici povezuju zavisne rečenice s glavnima, a usporedni veznici povezuju usporedne rečenice, fraze ili riječi. Čestice su riječi koje služe za preoblikovanje rečeničnog sadržaja.²

¹Gortan, Gorski, Pauš (1979: 159).

²Gortan, Gorski, Pauš (1979: 159).

2. Uzvici

2.1. Uzvici kao vrsta riječi

Nepromjenjive riječi kojima se izražava neki osjećaj, raspoloženje, doziv ili zvuk u prirodi zovu se uskllici (Težak-Babić, 2016:164). Gorton, Gorski i Pauš pišu za uzvike: *Uzvici su nepromijenjive riječi koje u živahnu govoru izriču različite osjećaje: radost, žalost, čuđenje i druge.* (Gorton, Gorski, Pauš, 1979:159). Andrews piše: *Uzvik je čestica koja se koristi u poviku i izražavanju emocije uma* (Andrews, 1861:176), Schmitz: *Uzvici su nepromjenjive vrste riječi ili zvukovi koji se izgovaraju kako bi izrazili jaku emociju* (Schmitz, 1849:158).

Suznačne su riječi te su samostalno nerazvijene i moraju se pridružiti rečenici zbog svojeg nedovoljnog tj. nesamostalnog značenja. Rimljani su od njih stvorili novu vrstu riječi dok su ih Grci svrstavali među priloge. Sastoje se od jedne ili više riječi. Npr. „Bok!“ ili „Dobar dan!“.³

U užem smislu se uzvicima opisuje neko duševno stanje, npr. želja, čuđenje, radost, strah, žalost, sumnja, itd. Također mogu izražavati dozivanje i poticanje. Budući da nemaju leksičko značenje, a imaju gramatičko određeni ih autori opisuju kao riječi pomoću kojih se ostvaruju sintaktički odnosi između punoznačnica.

Simeon (1969: 698-699) spominje nekoliko vrsta uzvika. Prva skupina su uzvici u užem smislu ili impulzivni uzvici: višeznačni su i pomoću njih se izražavaju emocije i određene vrste raspoloženja, ne povezuju se s drugim riječima nego stoje samostalno, jednosložni su, kao npr; „fuj“, „jao“, „uh“. Komunikacijski odnos iskazuje zapovjedni uzvik, koji se iskazuje imperativom. Vokativni uzvik sastoji se od imenice čiji oblik odgovara vokativnom obliku uzvika, kao npr. „O moj Bože!“ Postoje još i glagolski i primarni uzvik, koji nije raščlanjen, već je neizveden. Onomatopejskim uzvicima se oponašaju ili opisuju zvukovi.

2.2. Uzvici u hrvatskom jeziku

U hrvatskome jeziku uzvici se dijele prema vrsti značenja. Budući da tvore otvoren skup, mogu se preuzeti iz stranih jezika ili se mogu stvarati novi uzvici. Dijelev se na:

- uzvike koji izražavaju: osjećaje i raspoloženje, kao npr: „ah“, „aha“, „ehe“ itd...
- uzvike za poticanje i dozivanje, npr: „ej“, „hej“, „halo“, itd...
- uzvike za pokazivanje: „eno“, „eto“, itd... i
- onomatopejske uzvike: „buć“, „mljac“, „iš“, itd...

³Prolexis enciklopedija, pod „uzvici“.

Treba paziti u kojim okolnostima se izgovara koji uzvik jer on sam često može objasniti cijelu radnju. Razlikuju se s obzirom na pisanje pa stoga mogu biti jednorječnice ili višerječnice. Jednorječnice su oni uzvici koji se pišu jednom riječju, npr: „upomoć“, „pobogu“, „kvragu“, „nazdravlje“, „uzdravlje“, itd., a višerječnice su oni uzvici koji se pišu s dvije riječi: „dobar dan“, „laku noć“, „dobro jutro“, „dobro došao“, itd. Uzvici se mogu pisati sa spojnicom, a to su najčešće oni uzvici čije se riječi više puta ponavljaju ili koriste, npr: „bla-bla“, „joj-joj“, „mljac,mljac“, „ha-ha“, „vau-vau“, itd.⁴

2.3. Uzvici u latinskom jeziku

Latinski jezik također ima uzvike, od kojih neki iskazuju jaku emociju, neki su posuđenica iz grčkog jezika, dok su drugi nastali od drugih vrsta riječi ili govora. Rimski gramatičari za uzvike su rekli da jedan uzvik može izražavati više toga, kao npr: *vah!* Izriče čuđenje, tugu, sreću, zadovoljstvo i ljutnju.⁵

Imenice i pridjevi u srednjem rodu ponekad se koriste kao uzvici, npr:

*malum*⁶, *infandum*⁷, *miserum*⁸ i sl.

Uzvici se većinom nalaze između dijelova rečenica kako bi utjecali na njezino značenje. Također druge vrste riječi se koriste kao uzvici:

Imenice: *pax!* = mir

Glagoli: *age!* *Agite!* = dođi! Brzo!

Sodes! (*si audes!*) = ako se usudiš!

Pridjevi: *belle!* = izvrsno!

Bene! = jako dobro!

Sva prizivanja bogova također se mogu smatrati uzvikom. Na primjer:

Per deos immortales! = o za ime besmrtnih bogova! O tako mi besmrtnih bogova!

As per deos! = o za ime bogova! O tako mi bogova!

Mehercule, Mehercle, Hercle! = o moj Herkule! O tako mi Herkula!

Ponekad su takvi uzvici popraćeni pravim uzvicima: *Pro Iuppiter!*, *Pro dii immortales!* i sl.

⁴Težak-Babić (2016: 165-166).

⁵Andrews, Stoddard (1861: 176).

⁶Prevodi se sa: „O, prokletstvo!“

⁷Prijevod bi bio: „Oh sramote!“

⁸Prijevod: „O, jadniče!“

3. Pregled latinskih uzvika

3.1. Opći dio

3.1.1. Sažeta tablica svih uzvika

<i>A</i>	<i>Ave</i>	<i>Edepol</i>	<i>Em</i>	<i>Evax</i>	<i>Heu</i>	<i>Iu</i>	<i>Phui</i>	<i>Tace</i>
<i>Age</i>	<i>Babae</i>	<i>Ehem</i>	<i>En</i>	<i>Evoe</i>	<i>Heureka</i>	<i>Lo</i>	<i>Phy</i>	<i>Thalatta</i>
<i>Amen</i>	<i>Bombax</i>	<i>Eheu</i>	<i>Eu</i>	<i>Hahae</i>	<i>Heus</i>	<i>Mehercle</i>	<i>Pro</i>	<i>Tuxtax</i>
<i>Apage</i>	<i>Castor</i>	<i>Eho</i>	<i>Euge</i>	<i>He</i>	<i>Ho</i>	<i>O</i>	<i>Salve</i>	<i>Vae</i>
<i>Attat</i>	<i>Ecce</i>	<i>Ehodum</i>	<i>Eugipae</i>	<i>Heia</i>	<i>Hui</i>	<i>Oi</i>	<i>Sodes</i>	<i>Vah</i>
<i>Au</i>	<i>Eccere</i>	<i>Ei</i>	<i>Euhoe</i>	<i>Hem</i>	<i>Io</i>	<i>Oiei</i>	<i>St</i>	<i>Vale</i>

3.1.2. Podjele i vrste uzvika

Uzvicikoj se upotrebljavaju samo u poeziji

<i>Eccere</i>	<i>Eho</i>	<i>Phy</i>
<i>Ehem</i>	<i>Phui</i>	<i>Sodes</i>

Uzvici grčkog podrijetla

<i>Age</i>	<i>Babae</i>	<i>Eugipae</i>	<i>Heureka</i>
<i>Apage</i>	<i>Bombax</i>	<i>Euhoe</i>	<i>Thalatta</i>

Onomatopejski uzvik

<i>Tuxtax</i>

Uzvici nastali od mitoloških imena

<i>Castor</i>	<i>Mehercle</i>	<i>Pollux</i>
---------------	-----------------	---------------

Podjela prema emociji:

-uzvici pozdrava

<i>Ave</i>	<i>Salve</i>	<i>Vale</i>
------------	--------------	-------------

-uzvici tuge, sramote, boli, straha i upozorenja

<i>A</i>	<i>Ei</i>	<i>Phui</i>
<i>Au</i>	<i>Heu</i>	<i>Vae</i>
<i>Eheu</i>	<i>Hui</i>	<i>Vah</i>

-uzvici dozivanja

<i>Ehodum</i>	<i>Ho</i>
<i>Heus</i>	<i>O</i>

-uzvici nezadovoljstva

<i>Oi</i>	<i>Oiei</i>
-----------	-------------

-uzvik ohrabrenja

<i>Heia</i>

-uzvici veselja i sreće

<i>Eu</i>	<i>Heu</i>
<i>Hahae</i>	<i>Io</i>
<i>He</i>	<i>Iu</i>

-uzvici iznenađenja i čuđenja

<i>Attat</i>	<i>Hem</i>
<i>Ehem</i>	<i>O</i>

-invokacije bogova

<i>As per deos!</i>	<i>Per deos immortales!</i>
<i>Medius fidius!</i>	<i>Pro Iuppiter!</i>

-uzvik potvrde

<i>Pro</i>

-uzvici ušutkivanja

<i>St</i>	<i>Tace</i>
-----------	-------------

-uzvici trijumfalne radosti

<i>Evax</i>	<i>Evoe</i>
-------------	-------------

-uzvik divljenja

<i>Hui</i>

-uzvik gađenja

3.2. Pojedinačni dio: Prikaz pojedinih uzvika

3.2.1. A (*Ah/aha/ha*)

Uzvik je jada, tuge i upozorenja, može se usporediti uzvikom *ah!* u engleskom jeziku. Prema Walteru R. Newtonu ova četiri uzvika iskazuju istu vrstu emocije. Uzvik *ahn* naziva se još i „*dolentis interiectio*“, odnosno „bolnim uzvikom“ (Newton, 1899: 21), ...*ali Terencije*⁹ „*ah*“ izražava kao ekspresiju svake vrste emocije (Newton, 1899:21). U Terencijevoj komediji *Andria* jasno su iskazane emocije koje imaju određenu težinu te tako djelo dolazi više do izražaja.

...*nam quid ego dicam de patre? ah*

tantamne rem tam neglegenter agere! praeteriens modo... (Ter. And. 252-253).

...*jer što da kažem o ocu? Ah učiniti tako veliko što tako nemarno! Prolazeći sada...*

...**CH.** *ah nescis quam doleam....* (Ter. Heau. 934).

Hremet: Ah, ne znaš kako tugujem...

...*num quid nam ampliu' tibi cum illa fuit, Charine? CH. ah[a], Pamphile...* (Ter. And. 325).

...*naime što si više imao s njom, Karine? Karin: ah, Pamfile...*

3.2.2. Age

Znači „Dodi!“ i ponekad je popraćeno riječju *dum*. Dolazi od grčke riječi ἄγε ili je od imperativa latinske riječi *agere*, što znači „raditi, djelovati“.

3.2.3. Amen

Dolazi od hebrejske riječi *amen* što znači „doista“. Često se spominje u Starom i Novom zavjetu te ju je također i sam Isus puno puta rabio. Prijevod ove riječi bio bi „Neka bude!“ ili „Točno!“. Tom riječju upotpunjujemo vjerovanje u Boga te također potvrđujemo misao. Danas se koristi u Crkvi na kraju liturgijskog obreda ili njegovog dijela.

⁹Publije Terencije Afer (*Publius Terentius Afer*) bio je rimski komediograf. Vrijeme rođenja ostalo je nepoznato, no možda je rođen oko 184. god. pr. Kr, a umro je oko 159. god. pr. Kr.

3.2.4. *Apage*

Apage je bio čest izraz u antičkoj Grčkoj te izražava nezadovoljstvo i ljutnju: „Odlazi!“, „Dosta mi te je!“. Koristi se u katoličkom egzorcizmu za istjerivanje sotone. Stoji s akuzativom. Terencije ga je koristio u svojem djelu *Eunuchus* (Newton, 1899:6).

...**TH.** *num formidulosus obsecro es, mi homo?* **CH.** *apage sis: egon formidulosu'? nemost hominum qui vivat minus...* (Ter. Eun. 756-757).
...*Taida: Bojiš li se, moj čovječe? Hremet: makni se, molim te: bojim li se? Nema čovjeka koji manje živi...*

3.2.5. *Attat*

Izražava iznenađenje, a kod Terencija uvijek neugodno iznenađenje... (Newton, 1899:7).

Piše se još *atat*, a rijetko kada i *attatae*. Vrlo je čest u vulgarnom latinskom jeziku, a prema autorima H. J. Robyju, W. R. Newtonu i L. Schmitzu to je izraz koji se koristi za izražavanje srditosti, čuđenja pa čak i straha. Najčešće se oponašaudaranjem jezika o zube (Roby, 1887: 397). Originalno dolazi od grčke riječi *ἄτταται*, *ἄτταταται* (*attataí*, *attatataí*).... Kod Terencija se upotrebljava nekoliko puta:

...*sed quis hic est qui huc pergit? attat hi(c)quidem est parasitus Gnatho militis...* (Ter. Eun. 228-229).
...*ali tko je ovaj što ide ovamo? Aha, ovaj ovdje je parazit vojnika Gnaton...*

...*ulcisci. Ph. attat nisi mi prospicio, haereo...* (Ter. Pho. 963).
...*osvetiti se. Formion: aha, ako ne predvidim, ostat ću...*

...*oportet. attat eccum Phidippum et patrem video:...* (Ter. Hec. 449-450).
...*potrebno je. ahe, eno vidim Fidipa i oca...*

3.2.6. *Au*

Au je uzvik iznenađenja spojen s uznemirenjem i opomenom. Koriste ga jedino žene(Newton, 1899: 8).

Alternativa je riječi *hau*. Uglavnom se upotrebljava kada je osoba u iznenađenosti i strahu, kada želi upozoriti na nešto, kada tuguje te kada je u bolovima. Može se u hrvatskom jeziku prevesti s „Ajme!“, „Oh, ne!“ i sl. Vrlo je čest u upotrebi u Terencijevim djelima.

DO. *au obsecro, mea Pythias, quod istuc nam monstrum fuit?* (Ter. Eun. 656).

Dorija: ajme molim te, moja Pitijo, koje je to čudovište bilo?

DA. *dictura es quod rogo?* **MY.** *au!* **DA.** *concede ad dexteram*(Ter. And. 751).

Dav: reći ćeš ono što te pitam? Misija: joj! Dav: pomakni se desno.

3.2.7. Ave

Dolazi od latinskog glagola *aveo*¹⁰, a znači „Zdravo!“ U Rimu za vrijeme gladijatorskih borbi, gladijatori su na ulasku u Koloseum prije početka borbe pozdravljali samog Cezara¹¹, što je zabilježio Svetonij¹² u djelu *De vita Caesarum*; ...*Ave, Imperator, morituri te salutant* ... („...Zdravo, care, pozdravljaju te oni koji će umrijeti...“). Do danas je ostao nepromijenjen i sinonim je za „Cezarov pozdrav“.

3.2.8. Babae (papae)

Dolazi iz starogrčke riječi *παπαί*¹³, a izriče se drhtanjem usana i označava iznenadnu, naglu emociju, kako piše Roby (1887:397). Može također izražavati emociju sreće pa u tom slučaju izriče nešto divno i prelijepo. U boli izriče jauke kao npr. „Ajme!“, „Auč!“, itd.

3.2.9. Bombax

¹⁰ *Aveo*, 2. -,- ; željeti, zahtijevati, tražiti, ponekad znači i pozdravljati.

¹¹ Gaj Julije Cezar rođen je 12. srpnja 100. pr. Kr. u Suburi, a umro je 15. ožujka 44. pr. Kr. u Rimu. Bio je rimski vojskovođa, pisac i političar. Budući da je brojnim pobjedama proširio svoje carstvo, jedan je od najslavnijih i najpoznatijih vladara.

¹² Gaj Svetonije Trankvil rođen je 70. godine, a umro je 120. godine u Rimu. Bio je rimski pisac, a poznat je po svojem djelu *De vita Caesarum*, tj. biografijama rimskih careva od Cezara do Domicijana.

¹³ Piše se još i *βαβαί*.

Izražava ekspresiju čuđenja, znači „Predivno!“, „Krasno!“, a vjerojatno dolazi od grčke riječi βομβάζ . Upotrebljava se u Plautovom¹⁴ djelu *Pseudolus*.

3.2.10. *Castor*¹⁵ (*ecastor*, *mecastor*)

Autori Roby i Newton smatraju da je *ecastor* sinonim za *en Castor imecastor*. Taj izraz koristile su samo žene za svoj zavjet u drevnom Rimu. *Ecastor* dolazi od riječi *e + castor*, a kao *mecastor* je skraćeno od „*Me Castor iuuet!*“. Izražava emociju uzbuđenja, zanosa, ushita i sl. Neki primjeri mogu se pronaći u Terencijevim djelima. U hrvatskom jeziku taj izraz prevodi se sa : „O moj Kastore!“ ili „Pomozi mi Kastore!“ ili „Tako mi Kastora!“. Primjer korištenja uzvika prikazao nam je Terencije u svojem djelu *Hecyra*:

...**SY.** *salve mecastor, Parmeno...* (Ter. *Hec.* 83).

...*Sira: Pozdrav, moj Kastore, Parmenu...*

3.2.11. *Eccere*

Newton govori o dva podrijetla riječi *eccere*. Stara teorija kaže da je prvo bilo *e+ceres= per Cererem* (Newton, 1889:10), a za drugu teoriju tvrdi da ju je izveo Ribbeck, njemački filolog iz 19. stoljeća. U njoj dolazi do spajanja *ecce+rem*. Umjesto *eccere* može se pisati i *ecere*. Prevodi se riječju *there!* u engleskom jeziku (Roby, 1889:398). U govoru izražava začuđenost, a u hrvatskom jeziku prevodi se sa: „Gle tamo!“ ili „Ajme daj vidi ovo!“ Također se pojavljuje u Terencijevom djelu.

Ge. *obsecro te. Ph. si rogabit . . Ge. in te spes est. Ph. eccere quid si reddet?...* (Ter. *Phor.* 319-320).

Geta: preklinjem te. Formion: ako pita. Geta: u tebi je nada. Formion: vidiš li, što ako se vrati?

3.2.12. *Edepol* (*Pollux*¹⁶ ili *Pol*)

Edepol je izraz uzbuđenja, božanskog obožavanja, kao *iecastor*. Tu prisegu/zakletvu koristili su i muškarci i žene u drevnom Rimu. Newton spominje teoriju nastanka riječi *edepol*. Kaže da

¹⁴Tit Makcije Plaut (*Titus Maccius Plautus*), rođen između 254. i 251. god. pr. Kr. , a umro 184. god. pr Kr. Bio je najpoznatiji rimski komediograf. Napisao je preko 130 komedija, od kojih je 21 autentična sačuvana.

¹⁵Castor - dolazi od grčke riječi Κάστωρ, Kástôr, što znači „dabar“. U grčkoj mitologiji on je s Poluksom brat blizanac te brat Klitemnestre i Helene. Zeusov i Ledin sin.

¹⁶Poluks – dolazi od grčke riječi Πολυδεύκης, Polydeúkês što znači „vrlo drag“. On je Kastorov brat blizanac te njihovo ime Dioskuri, u grčkom Διόσκουροι, Dióskuroi, označava Zeusove sinove.

postoji starija i novija teorija. Stara teorije bila da je *edepol* bila korupcija *per aedem Pollucis* i zato se piše *aedepol*. Kasnija etimologija je napravila skraćenu verziju od *e+deus+pol* (Newton, 1899:10). Valja reći da i Roby tvrdi da su rimski gramatičari koristili izraz *edepol* za *per aedem Pollucis* (Roby, 1887:398). Također može izražavati emocije ljutnje, tuge i sl. Plaut i Terencije obojica su koristili ove uzvike.

...**PA.** *et tu edepol, Syra...* (Ter. *Hec.* 83).

...Pamfil: *o moj Polukse, i ti, Siro...*

...*sane pol illa temulentast mulier et temeraria...* (Ter. *And.* 229).

...doista, o Polukse, ona žena je pijana i nepromišljena...

MEG. *Credo edepol, ubi mentionem ego fecero de filia,
mi ut despondeat, sese a me derideri rebitur*(Plaut. *Aul.* 204-205).

Megador: *Vjerujem, Polukse, kad mu spomenem kćer, da mi se zaruči, mislit će da mu se izrugujem.*

3.2.13. *Ehem, en, em*

Opisan je kao ...*zvuk pročišćivanja grla...*(Roby, 1887: 397).

Uzvik je koji izriče dobro i ugodno iznenađenje. Jedan je od najčešćih uzvika u latinskome jeziku. Osime *hem* vrlo ga se lako može pronaći kao *hem* ili *em*. Vrlo je čest u upotrebi u Plautovim djelima kao *en* ili *em*. Prema Newtonu *ehem* se kod Terencija spominje 21 put, često se prevodi kao „Ha!“ Ili „Aha!“

DA. *quasi de inproviso respice ad eum. PA. ehem pater*(Ter. *And.* 417).

Dav: *pogledaj prema njemu kao neočekivano. Pamfil: Ah, oče.*

3.2.14. *Eheu*

Ovo je uzvik koji izražava tugu, bol, sažaljenje (Newton, 1889: 20). Često stoji uz riječ *quam*. Primjeri se nalaze u Terencijevim djelima.

*dicere hac praesente verbum turpe; at te id nullo modo
facere puduit. CL. eheu quam nunc totu' displiceo mihi,
quam pudet!...* (Ter. Heau. 1043-1045).

*U njezinoj prisutnosti govoriti sramotnu riječ; ali tebe nikako nije bilo sram. Klinija: Jao, koliko
se sada sramim samog sebe! Koliko sam si mrzak!*

3.2.15. *Eho* ili *oho*

Koristi se u plaču, nevolji, strahu. Prema Robyju je *pláč uznemirenosti* (Roby, 1887:397).

Uz taj izraz Terencije je ponekad priložio veznik *dum* piše Roby (Roby, 1887:397). Isto to tvrdi i Newton kada kaže: ... *kombinacijeeho dumi eho tusu vrlo česte* (Newton, 1899: 21), iako se također koristi kao izražavanje zamjerke, ukora, npr. „Eno ga!“. Prema Newtonu uzvik *eho/oho* je imperativ koji znači: „*Dođi ovdje, odmah!*“, „*Odgovori mi!*“ i „*Hajde, reci mi!*“ (Newton, 1899: 21). Kao imperativ „*dic mihi*“ javlja se nekoliko puta u Terencijevim djelima (Newton, 1899: 21).

Najčešće se javlja u djelu *Andria*, npr.:

SI. Dave. **DA.** *hem quid est?* **SI.** *eho dum ad me.* **DA.** *quid hic volt?*

SI. *quid ais?* **DA.** *qua de re?* **SI.** *rogas?* (Ter. And. 183-184).

Simon: Dave. Dav: hej što je? Simon: hej, dođi k meni. Dav: što ovaj želi?

*Simon: Što kažeš? Dav: o čemu? Simon: pitaš?*¹⁷

eho dic mi, si omnes hunc coniectum in nuptias

inimici vellent, quod nisi hoc consilium darent? (Ter. And. 667-668).

ej reci mi, da su svi neprijatelji htjeli da se on baci u vjenčanje, što da nisu dali ovaj savjet?

BY. *sponsam hic tuam amat. PA. ne iste haud mecum sentit. eho dum dic
mihi...* (Ter. And. 323-324.)

Birija: on voli tvoju ženu. Pamfil: on nema iste osjećaje kao ja. Ej, reci meni...

3.2.16. *Ehodum*, *hoi o*

¹⁷The latin library, pod „Terence:Andria“.

Schmitz piše: ...*uzvici skretanja pažnje na nešto*(Schmitz, 1849: 158). Prema tome, to su uzvici dozivanja, što također tvrde i Allen i Greenough (Allen, Greenough, 1903: 139).

3.2.17. *Ei (hei)*

Prema Robyju se koristiu *tuzi i predstavlja uzdah*(Roby, 1887: 397), a prema Newtonu *Ei izražava strah spojen s nevoljom i tugom*(Newton, 1899: 25).

Uz to kaže Newton da ga je Terencije u svojem djelu koristio te da je od dvadeset i pet puta minimalno petnaest popraćeno riječima *misero* i *mihi* (Newton, 1899:25). U hrvatskom jeziku dobar prijevod bio bi „Oh!“ ili „Oh ne!“

*occasio locus aetas mater quoi(u)s sub imperio est mala,
quoi nil iam praeter pretium dulcest. CLIT. Clinia. CLIN. ei misero mihi!* (Ter. Heau. 233-234).
Prilika, mjesto, starost, zla majka pod čijom je vlašću, kojoj ništa nije tako slatko osim cijene.
Klitifon: Klinijo. Klinija: oh jadan ja!

Gore u navedenom primjeru prikazana je upotreba riječi *misero* i *mihi* uz uzvik *ei*.

3.2.18. *Em* ili *en*

Češće se javlja *emnegoen*. Autori su često *en* koristili u retoričkim pitanjima. Kada se *em* spoji s *ille* dobije se u akuzativu npr. *ellum*. U Italiji i danas postoji uzvik *ello*. Plaut je češće koristio *em negoen*.

3.2.19. *Eu*

... *sa svojim jednostavnim uobičajenim značenjem*,, *bravo! jako dobro!* *izražaj je radosti i odobravanja*(Newton, 1899: 32). Iako ponekad može biti ironično. Andrews kaže da *eu* znači: „Well done! Bravo!“ (Andrews, Stoddard, 1861: 176). Primjer je vidljiv u Terencijevu djelu *Phormio*.

cedo qui est cognata? Ge. eu noster, recte. heus tu, cave.

Ph. dilucide expedivi quibu' me oportuit (Ter. Phor. 398-399).

Molim te, rodice, tko je on? Geta: Pa naš, je li, hej ti, čuvaj se. Formion: izvrsno sam obavio kod onih kod kojih sam trebao.

3.2.20. *Euge*

Euge...izražava oduševljenje i odobravanje (Newton, 1889: 32).

Prema Schmitzu to je uzvik pohvale (Schmitz, 1849: 158). Na hrvatskom se prevodi kao: „Bravo!“, „Dobro obavljeno!“. Roby i Newton tvrde da dolazi od grčke riječi εὖγε te da je bio popraćen ponekad pljeskom. Pravilno slovoanje još nije riješeno (Newton, 1889: 32). Može se prevesti i s “Hura!”. Primjer ovog uzvika prikazan je u Terencijevom djelu *Heautontimoumenos*.

at sic opinor: non potest. immo optume. euge habeo optumam.

retraham hercle opinor ad me (Ter. *Heau*. 677-678).

Ali tako mislim: ne može. Doista izvrsno. Ha, imam najbolju. O moj Herkule, mislim da ću vratiti.

3.2.21. *Eugipae*

Uzvik koji se može prevesti s „Hura!“, „Bravo!!“ ili „Jako dobro!“. To je uzvik sreće. Nastao je spajanjem od *euge* i *papae*.

3.2.22. *Euhoe*

*Plač u ritualu BAKANALIJA*¹⁸ (Roby, 1887:397).

Piše se još i *euoe*, a dolazi od starogrčke riječi εὐοῖ.

3.2.23. *Evoe* i *evax*

Prema Schmitzu uzvici *evoe* i *evax* označavaju trijumfalnu radost (Schmitz, 1849: 157), a prema Allenu i Greenoughu sreću i zadovoljstvo (Allen, Greenough, 1903: 139).

3.2.24. *Hahae*

Može se još pisati i *hahahae* te izražava ekspresiju smijeha. Na engleskom je prijevod „Haha!“ kao i na hrvatskom (Roby, 1887: 397).... *inače je ironično, podrugljivo ili prezrivo* (Newton, 1899: 33). I u Terencijevim djelima može također biti ironičan smijeh, ne mora biti uvijek iskren, piše Newton (Newton, 1899: 33).

¹⁸Bakhovi obredi ili lat. *Bacchanalia* bile su svečanosti u starom Rimu u čast boga Bakha.

male dicis? undest? dic clare. MY. a nobis. DA. hahae!

mirum vero inpudenter mulier si facit

meretrix! (Ter. And. 754-756).

loše govoriš? odakle je? reci jasno. Misija: od nas. Davos:haha! Uistinu čudno, ako je žena koja se bestidno ponaša svodnica!

Ph. hahahae, homo suavi'. De. quid est? num iniquom postulo? (Ter. Pho. 411).

Formion: hahaha, slatki čovječe! Demifon: što je? Zar tražim nešto nepravedno?

3.2.25. *He* i *heu*

Pripadaju istoj skupini s ostalim uzvicima koji se izgovaraju u sreći i ugodnom okruženju.

3.2.26. *Heia*

Heia ili *eia* je također jedan od uzvika koji je vrlo čest u upotrebi u latinskom jeziku. Prema Dickinsonu označava ohrabrenje ili uzdizanje, vjerovanje, a prema Newtonu ovisno o situaciji označava ugodno iznenađenje, protest, prigovorte obeshrabrenje (Newton, 1899: 34). Schmitz kaže da je to uzvik pohvale i ohrabrenja (Schmitz, 1849: 158).

Primjer gdje označava prigovor:

LYS. heia, mea Iuno, non decet esse te tam tristem tuo Ioui

quo nunc abis? (Plaut. Cas. 230-231).

Eh, moja Junono, ne bi trebala biti tako tužna svojem Jupiteru, kamo sad ideš?

Primjer gdje označava ugodno iznenađenje:

SY. "nil" narras? visa verost, quod dici solet,

aquilae senectus. CH. heia. SY. mulier commoda et

faceta haec meretrix(Ter. Heau. 520-522).

Sir: „ništa“, kažeš? Činilo se istinitim, kako se to običava govoriti, starost orlova. Hremet: eh da. Sir: žena s interesom i elegancijom je ova svodnica.

Primjer gdje označava vjerovanje, čvrsto stajalište:

EVCL. *Heia, Megadore, haud decorum facinus tuis factis facis...* (Plaut. Aul. 220).

Euklion: Hej, Megadore, svojim djelima ne činiš prikladno djelo...

3.2.27. Hem

Newton piše da su *em* i *hem* dva vrlo zbunjujuća uzvika te govori kako ih razlikovati (Newton, 1899: 35). *Ali em je uvijek demonstrativni na snazi (od je) hem je dio koji izražava prvenstveno iznenađenje*(Newton, 1899:35).

Uzvik *hem* označava iznenađenje isreću, a ponekad ljutnju i žalost.

DA. *non hercle intellego. SI. non? hem. DA. non: Davo' sum, non Oedipus*(Ter. And. 194).

Dav: tako mi Herkula, ne razumijem. Simon: ne? Hm. Dav: ne, ja sam Dav, a ne Edip.

3.2.28. Heu

Prema Schmitzu *heu* je uzvik patnje, tuge (Schmitz, 1849: 158).

Prevodi se s „Jao!“ ili „Joj!“.

Dices, heu, quotiens te speculo videris alterum... (Hor. Carm.: 10, 6).

Reći ćeš, jao, kad god se svakodnevno u ogledalu vidiš kao druga osoba...

3.2.29. Heureka

Izraz dolazi od grčke riječi ηὕρηκα, a znači “Pronašao sam!” Postao je popularan nakon što je Arhimed¹⁹ tijekom kupanja primijetio da volumen istisnute vode mora biti jednak volumenu tijela koje je uronjeno u vodu. Tako je riješio problem zakonom koji je dobio naziv po njemu, Arhimedov zakon²⁰.

3.2.30. Heus

Roby kaže da je *heus*zvuk za izazivanje pažnje (Roby, 1887: 397).

¹⁹ Arhimed je rođen oko 287. god. pr. Kr. u Sirakuzi, a umro je oko 212. god. pr. Kr. isto u Sirakuzi. Bio je grčki astronom, fizičar te jedan od najinteligentnijih matematičara svojeg doba.

²⁰ Arhimedov zakon – nazvan je po Arhimedu iz Sirakuze jer ga je on prvi otkrio, a glasi: tijelo uronjeno u tekućinu lakše je za težinu istisnute tekućine.

Piše također da je to kombinacija fućkanja i šuštanja. Sinonim je za riječi *whist* iz engleskog jezika i *heisaiz* njemačkog jezika (Roby, 1887: 397). Uzvik *heus* koristi se za privlačenje pozornosti (Newton, 1899: 55). Kada netko kaže *heus*, od osobe se očekuje da će barem pogledati tko joj se obraća, da će poslušati ili prići osobi. Riječ se ponavlja u slučaju da je nešto hitno.

ubi tu es, quae deblateravisti iam vicinis omnibus,

meae me filiae daturum dotem? heus, Staphyla, te voco(Plaut. Aul. 268-269).

Gdje si ti, već si izbrbljala svim susjedima da ću svojoj kćeri dati miraz? Hej, Stafilo, tebe zovem.

PYTH. *Heus, Staphyla, prodi atque ostium aperi.* **STAPH.** *Qui vocat?* (Plaut. Aul. 350).

Pitokid: Hej, Stafila, dođi i otvori vrata. Stafila: Tko zove?

ALC. *Fiat. <heus> tu, Thessala, intus pateram proferto foras, ...* (Plaut. Am. 770).

Alkmena: Neka bude, hej ti tesalko, iz kuće tavu treba iznesti van,....

3.2.31. Hui

Ovaj uzvik jednak je našem „hiju!“ i kao takav polovični oblik (zvižduk) izražava zapanjenost ili divljenje, ...(Newton, 1899: 59).

Prema Robyju može izražavati više toga. Isto tvrdi da je ...*možda zvižduk...*(Roby, 1887:397). Kada izražava čuđenje prevodi se kao npr.: „Ho! Vidimo obalu!“, a kada izražava divljenje onda se prevodi kao npr.: „Oohh, kako lijepo pjevaš!“.

...TH. tenes.

tum me convivam solum abducebat sibi. GN. hui

regem elegantem narras. ... (Ter. Eun. 406-408).

...Taida: držiš.

Tada je mene jedinu gošću odvuкао k sebi. Gnaton: Oho, govoriš o profinjenom kralju...

3.2.32. Invokacije bogova

As per deos!

Uzvik koji bi mogao biti preveden na sljedeće načine:

„O tako mi bogova!“ ili „O nebesa!“

Per deos immortales!

Prijevod ove fraze bio bi sličan kao i gore samo što se ovdje spominju besmrtni bogovi, dakle: „O tako mi besmrtnih bogova!“ ili „O besmrtni bogovi!“.

*Ac per deos immortales, est ne quidquam felicius isto hominum genere.*²¹

I tako mi besmrtnih bogova, nema ništa sretnije od tog roda ljudi.

Pro Iuppiter!

Elipsa je pune zakletve koja glasi: „Kunem se Jupiterom da...“. Izvorno je doslovna zakletva.

Medius fidius! Me deus Fidius juvet!

Prijevod bi bio „Neka mi bog Sudbine pomogne!“ ili „O tako mi pomogni bože!“.

Ova fraza odnosi se na Jupitera, vrhovnog boga italjskog naroda, kasnije izjednačenog sa Zeusom.

*Dura mihi, medius fidius, adolescentum in bonis literis instituendorum conditio videtur...*²²

Teško mi se, pomogni mi bože, čini vrijeme za poučavanje mladih u dobra znanja...

3.2.33. Io

„Ajme!“, „Vidi!“, „Hura!“. Uzvik je radosti i sreće. Roby kaže da je *io* uzvik uzbuđenja (Roby, 1887: 397). Ima slično značenje kao uzvik *ecce*.

*...cantet nunc io chorus angelorum...*²³

...neka pjeva „hura“ sada zbor anđela...

3.2.34. Iu

²¹Erasmus (1511: 435).

²²*The latin library*, pod, „Giambattista Vico: *Oratio VI*“.

²³*Genius*, pod, „Celtic Woman: *Adeste fideles*“.

Prema Schmitzu izražava zadovoljstvo, olakšanje i sreću. Može se prevesti s „Too!“ ili „Jupi!“ (Schmitz, 1849: 158).

3.2.35. *Mehercle (Hercle/Hercules)*²⁴

Značenje ove fraze je *ita me Hercules iuvet/amet*, to jest „Tako me voli Herkule, tako mi pomogni!“ (Roby, 1887: 398).

U drevnom Rimu su ga koristili samo muškarci te tako izražavali jaku emociju. Kao i *edepol* i *ecastor*, *mehercle* također nema neki određeni prijevod te ga se može prevesti kao „O nebesa!“, „O moj Herkule!“ i sl. Može se prevesti ovisno o situaciji i okolnostima. *Premda ne izražava nužno nikakvu posebnu emociju, fraza „o moj Herkule“ može naglasiti ili dati oduška bilo kojoj od emocija...* (Newton, 1889: 44).

AN. *sane hercle ut dici'. sed interim de symbolis quid actumst?* (Ter. Eun. 607).

Antifon: Tvrdim, o Herkule, ali što je u međuvremenu rečeno o prinosima?

DA. *sed siquid tibi narrare occepi, continuo dari*

tibi verba censes. SI. falso! DA. itaque hercle nil iam muttire audeo(Ter. And. 505-506).

Davos: ali ako sam ti nešto namjeravao reći, misliš li da bi ti riječi odmah došle. Simon: Krivo!

Davos: Tako mi Herkula, ne usuđujem se dalje govoriti.

EV. *Hoc quidem hercle, quoquo ibo, mecum erit, mecum feram*(Plaut. Aul. 449).

Euklion: Tako mi Herkula, ovo će biti sa mnom kamo god otišao i ja ću ovo nositi sa mnom.

3.2.36. *O*

Koristi se u nekoliko situacija piše Newton; u pozdravljanju, u ljutnji, kao ekspresija lijepog osjećaja te u obraćanju bogovima, za neke želje i sl. Najčešće se koristi s vokativom, ali se često koristi i s akuzativom(Newton, 1899: 63). Roby isto tako tvrdi da se koristi u raznim situacijama te je jedan od najčešćih uzvika.

*O pater, o patria, o Priami domus.*²⁵

O oče, o domovino, o dome Prijamov.

²⁴Herkul – sin Alkimene i Zeusa, najslavniji grčki junak, koji je dobio dvanaest zadataka kako bi vladao Perzejevim kraljevstvom,kako su bogovi prorekli.

²⁵Keulen (2001: 25).

PA. *memor essem? o Mysis Mysis, etiam nunc mihi*

scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis (Ter. And. 282-283).

Pamfil: Trebam li se sjetiti? O Misijo, Misijo, čak i sada su mi ti spisi bili govoreni u duhu Kriside.

MY. *nam quod peperisset iussit tolli. SI.* *o Iuppiter,*

quid ego audio? actumst, siquidem haec vera praedicat(Ter. And. 464-465).

Misija: naime, naredio je da se odnese ono što je rodila. Simon: o tako mi Jupitera! Što to čujem? Istina je ako ona ovo priča istinu.

SI. *age fiat. PA.* *at matura. SI.* *eo intro. PA.* *o faustum et felicem diem!* (Ter. And. 956).

Simon: hajde, neka bude. Pamfil: ali požuri. Simon: idem unutra. Pamfil: o divnog li i sretnog dana!

3.2.37. *Oi i oiei*

Prema Schmitzu su uzvici koji izražavaju nezadovoljstvo (Schmitz 1849: 158).

3.2.38. *Phui/fu*

Uzvik je koji je često koristio Plaut u svojim djelima *Mostellaria* i *Pseudolus*, a ekspresija je gađenja, „Fuj!“, „Bljak!“ pišu Andrews i Roby. Piše se još i *fu*.²⁶

...Di te ament, Pseudole. Fui in malam crucem... (Plaut. Pseud. 1294).

...Tako te bogovi voljeli, Pseudole, fuj, idi dovraga...

3.2.39. *Phy*

Koristi se u slučajevima nestrpljivosti i kod nepotrebnog objašnjavanja (Roby, 1887: 397).

U prijevodu glasi: “Pff!” i sl.

3.2.40. *Pro, proh*

Pro (nekada se piše *proh*) uzvik je koji ima više značenja. U nekim okolnostima označavat će bol i tugu, a u drugima ljutnju piše Newton (Newton, 1899: 76).

²⁶Roby (1887: 397), Andrews (1861: 176).

Stoji uz akuzativ i vokativ.

...**DE.** *Pro Iuppiter,*
hominis stultitiam!... (Ter. Ad. 366-367).
...*Demeja: Jupitera mi, gluposti ljudske!*...

Postoji i fraza koja se veže uz to, a to je *pro pudor*, a prevodi se sa „Sramota!“ (Allen, Greenough, 1903: 139).

3.2.41. *Salve*

Imperativ je od latinske riječi *salvere*²⁷, a znači „Budi mi dobro! Pozdrav!“. Mnogi antički autori koristili su taj izraz, poput Plauta, Terencija itd.

PA. *quis hic loquitur? Mysis, salve. MY. o salve, Pamphile. PA. quid agit?* (Ter. And. 267).
Pamfil: Tko ovdje govori? Pozdrav, Misido. Misida: Pozdrav, Pamfile. Pamfil: Što radi?

CHAR. *Navem conscendo, proficiscor ilico. iam sum domi,*
iam redii <ex> exilio. salve, mi sodalis Eutyche (Plaut. Merc. 946-947).

Karinus: na brodu se penjem, krećem odmah, već sam kod kuće, vratio sam se već iz progonstva.
Pozdrav, Eutiše, moj prijatelju.

3.2.42. *Sodes ili si audes*

Izraz vidljiv kod Cicerona²⁸ u govorima i kod Plauta u *Aulularii*. Znači „Ako se usudiš“, „Ako ti ne smeta“, „Ako želiš“ (Roby, 1887: 398).

3.2.43. *St (Hst)*

St je poziv na šutnju (hist! whist!) (Newton, 1899: 78). Roby kaže: *...odgovarajući zvuk u engleskom jeziku koristi se za naređivanje tišine* (Roby, 1887: 397).

²⁷ *Salveo*, 2. -, - ; biti dobro, biti zdrav, upotrebljava se kao pozdrav i sl.

²⁸ Marko Tulijski Ciceron (Marcus Tullius Cicero) živio je od 106. god. pr. Kr. do 43. god. pr. Kr. Bio je odvjetnik, filozof i najveći rimski govornik. Osim političkih govora i govora na sudu, Ciceron piše filozofske i retorske spise. Autor je 58 govora od kojih nisu svi sačuvani u cjelosti, 900 pisama koja nisu bila namijenjena za objavljivanje, također je autor latinske filozofske terminologije.

St je uzvik koji označava tišinu ili postupno smanjenje buke. U primjeru ispod prikazan je u svojoj upotrebi.

CLE. *St, tace atque abi: neque paro neque hodie coquetur*(Plaut. Cas. 148).

Kleostrata: Psst, šuti i odlazi: danas niti pripremam, niti će se kuhati.

3.2.44. Tace

Imperativ je od glagola *taceo*,²⁹

Primjeri:

EVCL. *Tace atque abi. curata fac sint cum a foro redeam domum*(Plaut. Aul. 273).

Euklion: Šuti i odlazi, učini da to bude sređeno kad se vratim doma s trga...

LY. *St, tace parumper.* **OL.** *Quid uis?* **LY.** *Eccum exit foras.*³⁰

Lisid: Pst, zašuti na trenutak. Olimp: Što želiš? Lisid: Evo ga izlazi van.

3.2.45. Thalatta

Uzvik veselja koji se dogodio kada je 10 000 Grka nakon dugog pješačenja vidjelo Crno more.

Izraz znači „More! More!“. Dolazi od grčke riječi Θάλαττα! θάλαττα!

3.2.46. Tuxtax

Ponekad se piše i samo tax. Zvuk je oponašanja udaraca (Roby, 1887: 397).

Tuxtax meo tergo erit ...(Plaut. Pers. 2, 3, 12).

Teret je na mojim leđima...

3.2.47. Vae

Koristi se u ljutnji i tuzi, popraćen jakim plačem kažu autori Roby i Newton. Uspoređuje se s jadikovanjem. Srodni su njem. *wehi* engl. *woe*(Roby, 1887: 397). Često je u upotrebi s dativom.

²⁹ *Taceo*, 2. *ui*, *itum*– šutjeti.

³⁰ Gronovii (1829: 250).

Često se piše kao *vae mihi*, a prevodi kao: „O, jadan ja!“ i sl. Po značenju je sličan grčkom οὐαί, kojega je možda imitacija (Roby, 1887: 397).

CHAR. *Vae tibi.* **ACAN.** *Tibi equidem a portu adporto hoc—* **CHAR.** *Quid fers? dic mihi*(Plaut. Merc. 160-161).

Herin: jao tebi. Akantion: Tebi donosim ovo iz luke. Herin: Što nosiš? reci mi.

ACAN. *Tuam amicam—* **CHAR.** *Quid eam?* **ACAN.** *Vidit.* **CHAR.** *Vidit? vae misero mihi*(Plaut. Merc. 181-182).

Akantion: Tvoju prijateljicu. Herin: Što s njom? Akantion: Je vidio. Herin: Vidio je? Joj, jadan ja.

3.2.48. Vah

Može se pisati još i *vaha*. Izražava iznenađenje. Newton kaže da ponekad izražava i ljutnju ili tugu te divljenje (Newton, 1899: 79).

SOS. *satin hoc plane, satin diserte, ere, nunc videoribi locutus esse?* **AMPH.** *Vah, apage te a me.* **SOS.** *Quid est negoti?* (Plaut. Am. 580-581).

Sosija: li ti se, gospodaru, da sam to rekao dovoljno jasno i dovoljno rječito? Amfitrion: mah, makni se od mene. Sosija: Što je problem?

PY. *Chreme.* **CH.** *quis est? ehem Pythias: vah quanto nunc formonsior videre mihi quam dudum!* **PY.** *certe tuquidem pol multo hilarior*(Ter. Eun. 730-731).

Pitija: Hremete. Hremet: što je? Hm Pitijo: ah koliko sam sada ljepši nego prije! Pitija: uistinu, barem si mnogo veseliji.

3.2.49. Vale ili valete

Uzvik je koji se nalazi na kraju pisama, na primjer svakog pisma Seneke Mlađeg³¹ koje je pisao Luciliju u svojem djelu *Epistulae morales ad Lucilium*. Na hrvatski se prevodi sa „Zdravo!“.

...*Cui cum paupertate bene convenit dives est. Vale*(„...Bogat je tko dobro prihvaća siromaštvo. Zdravo“) (Sen. *Luc.* I.4).

...*nemo tantum praesentibus miser est. Vale* („...Nitko nije jadan samo u sadašnjosti. Zdravo.“) (Sen. *Luc.* I.5).

³¹Lucije Anej Seneka (lat. *Lucius Annaeus Seneca*) rođen je 54. pr. Kr.u Kordobi, a umro je 39. po. Kr.,u Rimu.Bio je rimski pisac i najznačajniji predstavnik stoičke filozofije. Poznat je po svojem djelu *Pisma o moralu Luciliju*.

4. Zaključak

Cilj ovog rada bio je na temelju radova raznih antičkih autora i njihovih djela iz latinske književnosti prikazati uzvike kao vrstu riječi. Prikazano je to koje su to promjenjive i nepromjenjive riječi te kako se definiraju. Uzvici zbog svojeg nepromjenjivog oblika spadaju pod nepromjenjive riječi. Većina njih je preuzeta iz grčkog jezika ili je nastala od neke druge vrste riječi, a većina rimskih gramatičara je tvrdila da su uzvici zapravo prijedlozi.

U latinskom jeziku uzvici se dijele na one grčkog podrijetla kao što su: *babae*, *euge*, *eugipae* i dr., one koji se upotrebljavaju u poeziji kao npr: *eccere*, *ehem* i dr. Također postoji podjela prema određenom osjećaju koji iskazuju: strah, sreća, ljutnja, tuga, bol i sl. Kao što je prikazano u radu, latinski uzvici važan su dio gramatike koji su određeni autori uspješno prikazali. Proučavanje i uporaba uzvika zauzela je jedan veliki vremenski period od antike pa sve do danas. Danas u 21. stoljeću nam je moguće proviriti, pristupiti u prošlost prije nekoliko tisuća godina te usavršiti znanje koje su ljudi imali tada i koristiti ga u dobre i pozitivne svrhe.

Zahvaljujući antičkim autorima poput Plauta, Terencija i Cicerona vizualizirana nam je njihova upotreba, a autori poput Robyja i Newtona dali su dodatno pojašnjenje latinskih uzvika. Schmitz te Allen i Greenough dali su nam prikaz najčešće korištenih latinskih uzvika.

Ono što se promijenilo je količina novih uzvika koji su nastali. Prije su neke uzvike Rimljani posuđivali od Grka te smišljali nove, iako su većina koji su bili posuđeni oni koji su se koristili na predstavama i sličnim događajima. Danas je u našem jeziku mnogo uzvika preuzeto iz stranih jezika, npr. „Bravo“ i sl.

5. Literatura

1. ANDREWS, Ethan Allen, STODDARD Stephen., *A Grammar of the Latin Language*, Boston, Crocker and Brewster, 1861.
2. BUDIMIR, Milan, FLAŠAR, Miron, *Pregled rimske književnosti*, Beograd, Naučna knjiga, 1986.
3. Celtic Woman, *Adeste fideles*, <https://genius.com/Celtic-woman-ade-ste-fideles-lyrics> (zadnji pristup 11. 07. 2022.)
4. ČULÍK-BAIRD, Hannah, *Cicero and the Early Latin Poets*, Boston, Mass., Harvard University Press, 1969.
5. DIVKOVIĆ, Mirko, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, Kr. Zemaljska tiskara, 1900.
6. ERASMUS Roterodamus, Desiderius, *Moriae Encomium*, Paris, Gilles de Gourmont, 1511.
7. GORTAN, Veljko, GORSKI, Oton, PAUŠ, Pavao, *Latinska gramatika*, Zagreb, Školska knjiga, 1979.
8. GREENOUGH, James Bradstreet, ALLEN, John Harden, *New Latin Grammar*, Boston, U.S.A. and London, Ginn & company, 1903.
9. GRONOVII, Johannis Frederici, *M. Accii Plauti comoediae*, volumen primum, Londini, Valpy, 1829.
10. HORATIUS Flaccus, Q., *Carmina*, <https://www.thelatinlibrary.com/horace/carm4.shtml> (zadnji pristup 12. 06. 2022.)
11. KEULEN, J., Atze, L. *Annaeus Seneca: Troades*, Leiden-Boston-Koln, Brill, 2001.
12. LINDSAY, Wallace Martin, *A Short Historical Latin Grammar*, Oxford, Clarendon Press, 1895.
13. PLAUTUS, T. Maccius, *Amphitruo*, <https://www.thelatinlibrary.com/plautus/amphitruo.shtml> (zadnji pristup 01. 05. 2022.)
14. PLAUTUS, T. Maccius, *Aulularia*, <https://www.thelatinlibrary.com/plautus/aulularia.shtml> (zadnji pristup 01.05.2022.)
15. PLAUTUS, T. Maccius, *Casina*, *Loeb Classical Library* <https://www.loebclassics.com/> (zadnji pristup 30.04.2022.)
16. PLAUTUS, T. Maccius. *Mercator*, <https://www.thelatinlibrary.com/plautus/mercator.shtml> (zadnji pristup 02. 05. 2022.)

17. PLAUTUS, T. Maccius, *Pseudolus*,
<https://www.thelatinlibrary.com/plautus/pseudolus.shtml> (zadnji pristup 12. 06. 2022.)
18. *Prolexis enciklopedija*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009.
<https://proleksis.lzmk.hr/49803> (zadnji pristup: 08. 07. 2022.)
19. ROBY, Henry John, *A Grammar of the Latin Language from Plautus to Suetonius*, book III, London and New York, MacMillan and co., 1887.
20. RUSSELL, NEWTON, Walter, *The interjectivos in Terence*, Andover, The Andover Press, 1899 [reprint: Charleston, Nabu press, 2013].
21. SCHMITZ, Leonhard, *Grammar of the Latin Language*, Edinburgh, William and Robert Chambers, 1849.
22. SIMEON, Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, sv. II, Zagreb, Matica hrvatska, 1969.
23. TERENTIUS Afer, P., *Andria*, <https://www.thelatinlibrary.com/ter.andria.html> (zadnji pristup 10. 07. 2022.)
24. TEŽAK, Stjepko, BABIĆ, Stjepan, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb, Školska knjiga, 2016.
25. VICO, Giambattista, *Oratio VI*, <https://www.thelatinlibrary.com/vico.orat6.html> (zadnji pristup 17.06.2022.)